

Varga András
Ősi magyar nyelvtan

Tartalomjegyzék

Ősi magyar nyelvtan – 1. rész.....	1
Bevezető.....	1
Mi a probléma az indogermán nyelvelemző készlettel?.....	1
Alá- és fölérendelt mondatok.....	1
Az egész mondat ismeretén alapul az elemzés.....	2
Az elemzés alapja a szó.....	2
Az állítmány, ami csak ige lehet [2].....	3
Aszimmetrikus elemzőkészlet.....	3
Hiányos mondatok.....	4
Mi az elvárás a magyar nyelvi elemzőkészlettel szemben?.....	5
A nyelvtan háttere: gondolkodási mód és szóépítés.....	5
Ősi magyar mondatelemzés.....	6
Példák.....	7
1) példa: 'Beesteledett'.....	7
2) példa: 'Vadakat terelő juhászként...'.....	7
3) példa: 'Kikelet a lány, virág a szerelem'.....	8
A mondatelemzés ábrázolása.....	8
A "nagyon szépen éneklő kislányt hallgatok" mondat elemzése:.....	9
A "nagyon szépen éneklő kislányt hallgatok" mondat 2-dimenziós ábrázolása:.....	10
Összefoglalás.....	11
Megjegyzések.....	11

Ősi magyar nyelvtan – 1. rész

Rendszeres nyelvtan

Mottó: "A tudomány mérőőnját mélyebbre eresztjük..."

Bevezető

Az ősi magyar nyelv átfogó kutatásának negyedik, egyben utolsó darabját tartja kezében az olvasó. Az első, "A hangok ősi jelentése – a magyar nyelvben" azzal foglalkozik, amit a nevében is megjelöl: maguk a hangok is bírnak jelentéssel. A mai magyar nyelvtanításban ez nem így szerepel: a hivatalos álláspont szerint a magyar nyelvben a hangoknak önálló jelentésük nincs.

A második mű, a "Játékos magyar nyelvtan" a hangképzés alapján bevezetés a szavak előállításának és egymásután rakásának, a gondolat kifejezésének kísérletébe, amely távolról sem teljes és elsősorban is nem lezárt. Ennek a műnek elsőrendű célja az ebbe az irányba történő elmozdulás és gondolatébresztés volt.

A harmadik mű kéziratban van, és a hangok ősi jelentése alapján bemutat sok–sok ősi szót, amelyekben a hangok jelentése alapján kibogozható jelentések között megjelenik a szó jelenleg ismert jelentése is, vagyis a szó jelentése visszafejthető a benne található hangok önálló jelentéséből.

A negyedik mű ez, amit kezében tart a kedves olvasó. Az ősi nyelvek, benne a magyar nyelv rendszeres, egyértelmű nyelvtanát mutatja be. Erénye, hogy nem csak beszél a nyelvtanról, hanem olyan eszközt ad a nyelvtani elemzés számára, amely mindenki által könnyen elsajátítható, általános iskolában tanítható és sokkal teljesebben illeszkedik a magyar nyelvhez, annak nyelvtani szerkezeteihez, mint a indogermán nyelvelemzés, amelyet az indogermán nyelvek leírásához szerkesztettek.

Felvetődik a kérdés: eddig miért nem szerkesztettek a magyarok saját maguk nyelvtani elemzőkészletet és nyelvtani fogalmakat a saját nyelvükhöz, hogyha az indogermán nyelvtani elemzőkészletet nem találják megfelelőnek?

Erre nem tudom megadni a választ. Történhetek kísérletek, sőt, meg is alkothatta valaki azt a nyelvtant, de ez számomra mindelegig nem volt és most sem hozzáférhető. És nem is nyilvános, vagyis a köz nem tud róla.

Mi a probléma az indogermán nyelvelemző készlettel?

Akkor keletkeznek a problémák, amikor azt változtatás nélkül a magyar nyelvre alkalmazzák. Ekkor a legszembetűnőbbek a következők:

Alá– és fölérendelt mondatok

Ilyen jelleg egyáltalán nincs a magyar nyelvben, csak a németben. Ilyen az angol nyelvben sincs. Miről is van szó? A német nyelv más szórendet használ a fölérendelt mondatban, mint az alárendelt mondatban. A főmondat szórendje kötött, mindig "alany + állítmány + ...", [1] a két mondatot összekötő szó után pedig az alárendelt mondatban ez a sorrend kötelezően úgy változik meg, hogy az állítmány (fő része) a tagmondat legvégére kerül, vagyis "alany + ... + állítmány" lesz. Példával bemutatva:

Ich weiss, dass du noch nicht fertig bist.

Én tudom, hogy te még nem kész vagy.

A magyar nyelvben minden mondatösszekötő szó csak vonatkozást tartalmaz, ami után a következő tagmondatot ugyanolyan nyelvtani sorrendben lehet felépíteni, mint a "fő" mondatot, vagyis amellyel kezdtük a mondatot. Előző példánál maradva, az helyesen magyarul így hangzik:

Tudom, hogy nem vagy még kész.

Ebben a mondatban a "hogy" után a "nem vagy még kész" teljes értékű mondat, szórendcserék nélkül, tisztán, önmagában megállja a helyét. Megfogalmazza, mi az, amit tudok. A német nyelvben nem állná meg a helyét, mert ott szórendcsere történik, és az állítmány a mondat végére kerül. Innen tudja meg a német ember, hogy alárendelő mondatról van szó. Minálunk viszont a kötőszó csak összeköti a két mondatot, és legtöbbször arra utal, hogy az elkezdett mondat melyik gondolatát fűzi tovább, bontja ki részletesebben a beszélő. Tehát a magyar nyelvben a kötőszavak legtöbbször csak vonatkoztatnak, de nem rendelnek alá semminek semmit.

Az alá- és fölrendelés teljesen ismeretlen, ezt csak az indogermán nyelvelemzési technika és mód kötelező átvételével erőltették bele a köztudatba.

Az egész mondat ismeretén alapul az elemzés

Minden mondat elemzését jelenleg azzal kezdjük, hogy végignézzük az egész mondatot, és utána kikeressük benne az alanyt, majd azt a szót, amelyet állítmánynak gondolunk. Hát így elemzünk, értelmezzük mi egy mondatot? Példát felhozva, ha valaki elkezd a mondanivalóját, mondjuk emígyen:

Valamikor, réges-régen, amikor még így beszélt a magyar ember: "ha pör ...

Eddig eljutva, bár eddig nem hangzott el sem az alany, sem az állítmány, mégis mindenki tökéletesen érti, hogy miről van szó: a mondanivaló idejét határozza meg a beszélő. És valljuk be, nem úgy gondolkodunk, hogy hol az alany, nem úgy gondolkodunk, hogy – ha már nincs alany, akkor legalább egy kicsinyke állítmányt találjunk –, hanem menet közben már meg tudtuk határozni, hogy itt most "időhatározó"-ról van szó.

Az alannyal, majd másodikként az állítmánnyal való foglalatosság azért "szentírás", mert az indogermán nyelvekhez tartozó német nyelvben ez a sorrend valóban kötelezően betartatik. Ott, sima mondat esetében első szó az alany kell legyen, második szó az állítmány. Nincs kecmec, ha egy kijelentő mondatban ez a sorrend nem tartatik be, az a mondat nyelvtanilag helytelen.

Nem így a magyarban. Mi eleve az állítmánnyal szoktunk kezdeni, az az általános (pl. *Elmegyek holnap horgászni.*), ami a német nyelvben a kérdőmondat kötött, előírt szórendje. Vagyis megint nem passzolunk a német nyelvtanba.

Tehát a mondat elemzése már az első hang elhangzása után elkezdődhet, sőt, a valóságban, mindig el is kezdődik! Ezt a jelenlegi nyelvtani elemzési mód nem támogatja.

Az elemzés alapja a szó

A magyar nyelv a szavakat képzőkkel, jelekkel ragokkal látja el (most itt a jelenleg használt fogalmakkal írom le a jelenséget és problémát, hogy mindenki számára világos legyen), amelyek mindegyike új tartalmat ad, tölti bele a szóba, pontosabban a szó gyökébe, maga a gyökszó szófajlag is, tartalmilag is módosul. Ugyanezeket a módosításokat/módosulásokat az indogermán nyelvek egyenként és külön-külön szóval fejezik ki. Ezért az indogermán nyelvekben indokolt a szavanként történő nyelvtani elemzés, a magyar nyelvben pedig a szavak szétszedése, a gyök

megtalálása, majd az azt követő toldalékok elemzése a helyes módszer.

Az állítmány, ami csak ige lehet [2]

Ez nagyon fontos kérdés. Tekintsük példaként az előző mondatot:

Ez nagyon fontos kérdés.

Németül ez így hangzik:

Es ist eine sehr wichtige Frage.

Tükörfordításban, magyar szavakkal:

Ez van egy nagyon fontos kérdés.

Ami itt megüti a magyar nyelvhez szokott fület, az a "van" szó használata. A magyar nyelv ebben a helyzetben nem használja ezt a szót, e nélkül fejezi ki a gondolatot. Nem úgy a német nyelv. Nála a második helyen – fenti esetben is – kötelezően ige áll, tehát a "van" szócska (a létezést jelentő ige), így neki máris megvan az állítmánya, a "van" szócska. A mondat utána következő része már csak valamilyen határozója ennek az állítmánynak, de nem maga az állítmány. Fenti német példánál tehát az állítmány a "van" szócska.

Igen ám, de a magyar megfelelőjében nincsen "van" szócska, sőt, semmilyen ige nem szerepel! Nincsen akkor állítmánya? Hiányos a mondat? Vagy az állítmánya egy főnév, mégpedig a "kérdés" szó? Hiszen az "ez"-ről állítom, hogy "kérdés", ami "fontos", sőt, "nagyon fontos".

Vagy a következő szép sorok nyelvtani elemzésére mit ad ki a mostani nyelvelemzés?

Kikelet a lány, virág a szerelem...

Tökéletes, teljes magyar mondatok, egymás után fűzve, alannyal meg *állítmánnyal*, de német nyelvelemző technika számára hiányzik az ige, vagyis az elemző technika problémát lát az állítmányban.

Aszimmetrikus elemzőkészlet

Főnév kísérője a melléknév, ige kísérői a tárgy és a határozó. Itt a főnévnek csak egy kísérője van, az igének kettő.

Pedig a magyar nyelvben főnévnek lehet kísérője főnév is, ("utca seprés") ige is (persze raggal, pl. "menő ruha"), melléknév is ("jó barát"). Itt a magyar nyelvhez kitalálták pl. a "melléknévi igenév" fogalmát, amit ugyanilyen alapon hívhattak volna "igei melléknév"-nek is, sőt, eme utóbbi mélyebb értelemmel bírt volna, mert "melléknév"-ként utalt volna arra, hogy itt most igenis melléknévről van szó (nem egy megfoghatalan "igénévről", miközben melléknévre kell gondolnunk), és a képzés sorrendje (igéből melléknév) is helyesen jelenik meg benne!

A tárgy a magyar nyelvben alapvetően ugyanúgy viselkedik, mint bármely más határozó. Az alábbi mondatokban láthatjuk, hogy a tárgy is csak valamely körülményét pontosítja az állítmánynak.

Kenyeret ettem.

Késsel és villával ettem.

Nyolc órákor az asztalnál ülve ettem.

Az, hogy mit ettem, ugyanolyan szerkezetben jelenik meg, mint a többi határozó, természetesen a tárgyra vonatkozó toldalékkal (raggal). Nem úgy ám az indogermán nyelvekben! Itt sokszor maga a szerkezet határozza meg, hogy ki/mi az alanya a cselekvésnek és ki/mi a tárgya. A következő példát tekintve, a

Peter liebt Ilse.

mondatban egyik szóból sem lehet rájönni, hogy ki kit szeret – a mondat szó szerinti (tükör)fordításban így hangzik: Péter szeret(i) Ilse –, hanem bizony a szavak helye határozza meg, hogy itt Péter az alanya és Ilse a tárgya a mondatnak.

Miután az ősi magyar nyelv a tárgyat jelöli, ezért a fenti mondat magyar megfelelőjében a szavak tetszés szerint cserélhetők egymással. A mondat alapvető értelme, hogy ki kit szeret, nem változik, ugyanakkor mindegyik sorrend színesíti, gazdagítja, igazából tovább pontosítja a mondanivalót.

Tehát a tárgy azért jelenik meg önálló "eset"-ként a nyelvtani elemzőkészletben, mert az indogermán nyelvekben bizonyos esetekben csak a szerkezet határozza meg, hogy melyik a mondat alanya és tárgya.

Hiányos mondatok

A magyar nyelv a lényegre tör, azt fogalmazza meg, ezért kevés szót használ. Ha valaki megkérdezi a következőt:

Milyen idő volt tegnap felétek?

Kaphatja a következő választ:

Szép.

Ez a válasz a magyarban egy teljes értékű mondat, teljesen helyes és értelmes.

Ugyanez a kérdés a német nyelven a következőképpen hangzik:

Wie war das Wetter gestern bei euch?

Válasz:

Es war schön.

Nézzük meg: három szó a válasz. Nem egy, nem a "szép" szó, ami németül "schön", hanem belekerül egy alany, mert minden kijelentő mondatot alannal kell kezdeni, "es" szócska, belekerül második helyre a "war", ami a magyar "volt" szónak felel meg, mert az alanyt egy állítmánynak (szófaja: ige) kell követnie, majd jön a "schön" szó, szófaját tekintve melléknév, amire tulajdonképpen kíváncsi volt a kérdező.

A német nyelvtani készlet és módszer szerint a magyar mondat hiányos, mert nem szerepel benne sem az alany, sem az állítmány. Magyar szempontból nézve meg a német nyelv beszél feleslegesen, mert hiszen a kérdező egyetlen dologra kérdezett rá, a "milyenség"-re, a magyar válasz pedig pont azt adta feleletül.

Vagyis "beteg" a magyar mondat, mert "hiányos" mondatokat építünk, használunk, amíg a német

nyelv "teljes", "tökéletes" mondatokat épít. És mindez csak azért, mert a magyar nyelvre az indogermán elemzőkészletet és az ő elemzési módjukat használjuk!

Az indogermán nyelvek a struktúrát plusz információként használják, az ősi magyar nyelv viszont olyan, "amelyben nincs jelen a hiány koncepciója".

Mi az elvárás a magyar nyelvi elemzőkészlettel szemben?

- Ugyanúgy működjön, ahogyan mi magunk is feldolgozzuk és értelmezzük a másik ember mondanivalóját, vagyis az első hang elhangzás után már "be lehessen kapcsolni", el lehessen kezdeni a mondat elemzését és értelmezését.
- Felismerje és lefedje a magyar nyelv sajátosságait, ezáltal jóval nagyobb lefedettséget biztosítson a mondatok elemzésénél, mint az indogermán elemzőkészlet.
- Amennyire lehet, használja a mára meggyökeresedett nyelvtani elemzőkészlet fogalmait, hogy minél hamarabb érthetővé, közérthetővé tudjon válni. Ez egy nagyon nehéz problémát generál, nevezetesen elvárás hogy ne legyenek teljesen újradefiniálva a nyelvtani fogalmak, holott a fogalmak meghatározása már eleve meghatározza az elérhető eredmények körét!
- Papírral és ceruzával könnyen elvégezhető legyen, ezáltal akár általános iskolában is lehessen tanítani, oktatni.

A nyelvtan háttere: gondolkodási mód és szóépítés

Kiinduló tételünk a következőképpen hangzik: az ősi nyelvekben – így az ősi magyar nyelvben is – a hasonló, egymással összefüggésbe hozható/hozandó dolgokat egyetlen, ugyanaz a szó határozta meg. Miért? Mert a gondolkodás alapja az analógia volt, ami az egymás közötti hasonlóság keresése, megtalálása és megfogalmazása. Az analógiás gondolkodásmód egyrészt szemléletesen tudja kifejezni a gondolatot, másrészt a leggyorsabban tudja megadni a választ a múlt és a jövő nagy kérdéseire.

Az egyetlen szó, amit "gyökszó"-nak nevezhetünk, egyszerre lehetett főnév is, ige is (ezt e két szófajt a hagyományos értelemben használjuk).

Megjegyzés: most itt nem foglalkozunk azzal a kérdéskörrel, hogy a gyökszó jelentését ki lehetett hámozni az alkotó hangok jelentéséből. Ezzel külön tanulmány foglalkozik.

Szótagként hozzacsatolva egy másik gyökszót – vagy jelentéssel bíró hangot – , az előállt, összetett szó új értelmet nyert, hiszen egyidőben hordozta mind a két jelentést. Az első volt az alap, amin módosított a második (gyök)szó.

Megjegyzés: a szótag fogalmát – ezen tanulmányban – mindenütt, végig és következetesen a fenti értelemben használjuk. (Érdemes ismét elolvasni...)

Ezt a folyamatot többször, számtalanszor meg lehet ismételni. Az elv ugyanaz marad, úgy a szó gyártásánál – a végére illeszteni az új gyökszót –, mint az értelmezésnél – az eddigi szó jelentését, tartalmát kiegészíti, gazdagítja, vagy éppen szűkíti (mindig a megfelelő irányban) a hozzátoldott új gyökszó, és ezzel egy **új szó** áll elő.

Ebben a folyamatban van egy nagyon fontos mozzanat. Mégpedig a következő: a legutoljára álló, utoljára csatolt szógyök mindig az **egész, eddig előtte álló** jelentését módosítja. Teszi mindezt anélkül, hogy az előtte álló szó belső felépítését, összetételét ismerné, vagy foglalkozna vele.

Ebben a felépítésben egyértelmű, hogy az alapszóként használt gyökszó a legfontosabb, a leghangsúlyosabb, az őt követő gyökök ezt az alapjelentést "torzítják", módosítják, építik vagy rombolják a kívánt irányban.

A szó előről haladva felépíthető, és visszafelé, hátulról haladva, lebontható. Az építés is, a lebontás is iteratív módon (lépésenként) történhet, például létezik nyelvtani elemzés, amely hátulról kezdve bontja a szavakat. Az iteratív lebontás egyszerre mindig csak két résszel dolgozik: 1. meghatározza a hátsó toldalékot (gyökszót) 2. és mindazt, ami előtte van. Ezután a maradékot tekinti teljes szónak, és ugyanezt a módszert ismételve, meghatározza a következő toldalékot és szó maradékát. Mindezt hátulról kezdve amíg végül megérkezik a gyökszóhoz.

Második tétel: a mondatokat ugyanazon elv alapján képezték, mint a szavakat. Ez annak a következménye, hogy eleink **továbbra is** az analógiát, a megfeleltetést használták vezérelvül. Ha van valamilyen módszer a szavak képzésére, akkor ugyanezt a módszert érdemes/kell használni az egész gondolat kifejezésére is. Analóg módon. Hasonló módon. Ugyanazon a módon. És eleink pontosan ezt tették.

Azon kívül, hogy ez megkönnyíti a mondat szerkesztését is és a megértését is, két fontos következménye van. Ezek a következők:

- A mondat hangsúlya mindig az első szón van. Annak mintájára történik ez, ahogy a szóképzésnél is az első szógyök a leghangsúlyosabb, mert ez az az alap, amelyre az egész szó épül.
- A mondatrész akárhány szóból felépülhet, a mondatrész módosítása gyökszóval történik, de csak **a mondatrész végére csatlakoztatva, egyetlen egyszer!**

Az első fontos következmény közismert és elismert a magyar nyelvre vonatkozóan. Ez nem okoz zavart az indogermán elemzőkészlet használatában. A második következmény már gondot okoz, mivel az indogermán készlet és mód, amelyet szó–orientáltan használnak, nincs arra felkészítve, hogy toldalékokat egész mondatrészeire vonatkoztathasson.

Konkrét példával szemléltetve fentieket, vegyük a következő részmondatot: "kerek ablak". Két szóból áll, a "kerek" jelző (szófaja: melléknév) pontosítja a mögötte álló "ablak" alany (szófaja: főnév) tulajdonságát. Ha ezt a részmondatot határozóként szeretnénk használni, pl. "kerek ablak"+os ház, akkor az "os" toldalékot csak a mondatrész végére és egyszer illesztjük, vagyis "kerek ablakos" lesz, és az "os" toldalék, amely itt képzőként szerepel, nem vándorol visszafelé a részmondat szavaiban, vagyis nem mondjuk "kerek ablakos". Másik példa. "Esőben is gyalog járó, tisztos, ősz, mindenki által ismert remeteként"-ben a záró "ként" az egész előtte álló mondatrészeire – tehát az "esőben is gyalog járó, tisztos, ősz, mindenki által ismert remete"-re vonatkozik!

Mégegyszer megfogalmazva: az ősi nyelvekben ugyanazon módszer alapján történt a szóképzés, mint a mondatképzés, mert az ősi népek világnézetének és gondolkodásmódjának az analógia volt az alapja. És ha egy módszer bevált és használták a szóképzésre, akkor ugyanazt használták a mondatképzésre is.

Ősi magyar mondatelemzés

Fentiek alapján az ősi magyar mondatok elemzésére javasolt:

- **Az elemző készlet: alapvetően a köztudatban elterjedt nyelvtani elemzőkészlet** használatos. Ennek megfelelően az alapszófajok: ige, főnév, melléknév, határozószó ....

Egyszerűsödnek az összetett nevek szófajok: ami eddig "melléknévi xxx" volt, ezután "xxx–i melléknév" lesz, ami "határozói yyy" volt, "yyy–i határozó" lesz. Ami eddig az előbbieket mögött állt, az most elé kerül, így megteremtjük, hogy a mondat építése szempontjából egyszerűen meghatározhassuk a mondatrészek kapcsolódási helyeit, sorrendjét és a szó szerepét.

Ugyanis a szóösszetétel sorrendje ekkor – a magyar mondat szerkesztés alapján helyesen – balról-jobbra, az események logikai sorrendjének teljesen megfelel. Merthogy a "melléknévi igenév" – igazából, szerepe szerint melléknév, tehát adjuk vissza neki a saját nevét, és legyen melléknév. De milyen melléknév? Igéből képzett melléknév. Rövidebben kifejezve: igei melléknév. Ebből mindenki érteni fogja, hogy melléknévről van szó, csak pontosítottuk annyival, hogy megneveztük melyik szófajbók képezett. Igéből.

Vagyis: melléknévi igenév → igei melléknév

... ..

A mondatrészek nevei: állítmány, alany, tárgy, jelző, határozó.

- **Az elemzés módja: a mondat legelejétől a végéig haladva a legkisebb értelemmel bíró részt** (gyökszó, képző, jel, rag, módosító...) vesszük és vele egy sorban elkészítjük a leírást (megfogalmazza, hogy milyen célt szolgál a vett rész), meghatározzuk a szófajt, majd azt, hogy milyen mondatrészként vehet/vesz részt a mondatalkotásban.

Minden elemzett szó után az egymás alá írt részeket aláhúzzuk egy egyenes vonallal, majd leírjuk egyszer az eddig elemzett összes szót, alá szavanként a szófajokat – ahol szófajváltás történt, ott a szófajváltás előtti szófaj nevét leírjuk, zárójelbe tesszük az egész eddigieket, majd a zárójel után közvetlenül írjuk az új szófajt, alá – utolsó, harmadik sorban – a mondatban betöltött szerepüket írjuk.

Példák

1) példa: 'Beesteledett'

Beesteledett.:

szóelem	leírás	szófaj	mondatrész
=====	=====	=====	=====
be		igei előtag	állítmány
+est		(főnév)	?
+el	igésít	ige	=
+ed	lassító	=	=
+ett	múlt idő	=	=
-----			
beesteledett			
ige			
állítmány			

2) példa: 'Vadakat terelő juhászként...'

Vadakat terelő juhászként...:

szóelem	leírás	szófaj	mondatrész
=====	=====	=====	=====
vad		ige főnév	alany állítmány
+ak	többes szám jele	főnév	alany
+at	tárgy jele	=	tárgy

[vadak]at			
[ ]főnév			
[ ]tárgy			
terel			
		ige	állítmány

Ősi magyar nyelvtan – 1. rész

```

+ő                                (igei)melléknév      jelző
-----
[[vadak]at terel      ]ő          -> ["vadakat terel"]ő
[[]főnév      ige      ]melléknév -> []melléknév
[[]tágy      állítmány]jelző      -> []jelző

juh                                főnév              alany
+ász                              =                  =
+ként                             határozó         határozó
-----
[["vadakat terel"]ő juhász]ként    -> ["vadakat terelő juhász"]ként
[[]melléknév      főnév ]határozó -> []határozó
[[]jelző          alany ]határozó -> []határozó

```

3) példa: 'Kikelet a lány, virág a szerelem'

Kikelet a lány, virág a szerelem:

```

szóelem    leírás                szófaj                mondatrész
=====
ki          (igei)előtag          igei előtag          állítmány
+kel        főnevesít                ige                  állítmány
+et        főnevesít                főnév                alany
-----
[kikel]et
[]főnév
[]alany

a          névszó                  hat.névelő
-----
[kikel]et a
[]főnév    névelő
[]alany    névelő

lány       főnév                  alany
-----
[kikel]et a      lány
[]főnév    névelő főnév
[]alany    névelő alany   ???
    az analóg gondolkodás alapján => [állítmány névelő alany]

```

A 2) példa 2. szavánál azt láthatjuk, hogy a bemutatott elemzés nem megy le a szó gyökéhez, amely a következő lehetne:

```

ter      (tér, mint terem, terep...)    főnév      alany

```

Ez persze módosítaná a következő sor tartalmát is. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy a nem elég mélyre való lehatolás önmagában nem okoz hibát az elemzés egészére és végeredményére vonatkozóan.

A mondatelemzés ábrázolása

Az elemzés során egymás után, egy sorba (1–dimenzióba) írtuk az eredményt, amely összetett mondat esetén a végére egészen hosszúra sikeredhet. Első ránézésre átlátni a mondatot, megérteni a belső felépítését – nehéz, sokszor lehetetlen feladat.

Az indogermán nyelveknél használt elemzési módnál már induláskor tudjuk melyik az alany és melyik az állítmány, hiszen már ismerjük a teljes mondatot, a 2–dimenziós ábrázolás esetében egy tiszta fehér lap felső sorában a mondat alanyát és állítmányát egymás mellett elhelyezve, minden más szót azok alá rendelünk. Így egy fölülről épülő, lefelé alárendelt szerepbe jutó építményt

kapunk. Ugyanezt a módszert nem lehet alkalmazni a az ősi magyar mondat elemzésénél.

Hogyan épül fel a magyar mondat? Mint egy növény, amely ágának egy rügyéből újabb ágot hajt. Ezzel analóg módon lehet ábrázolni: a szavak egymásutánja kialakítja az ágot, és minden képző, amely az eddigi részmondatból – vagy annak is egy részéből –, azt egy egésznek tekintve új nyelvtani szerepet ad annak, azt a képzőt tekintjük rügynek és abból indítsunk egy újabb hajtást, újabb ágot.

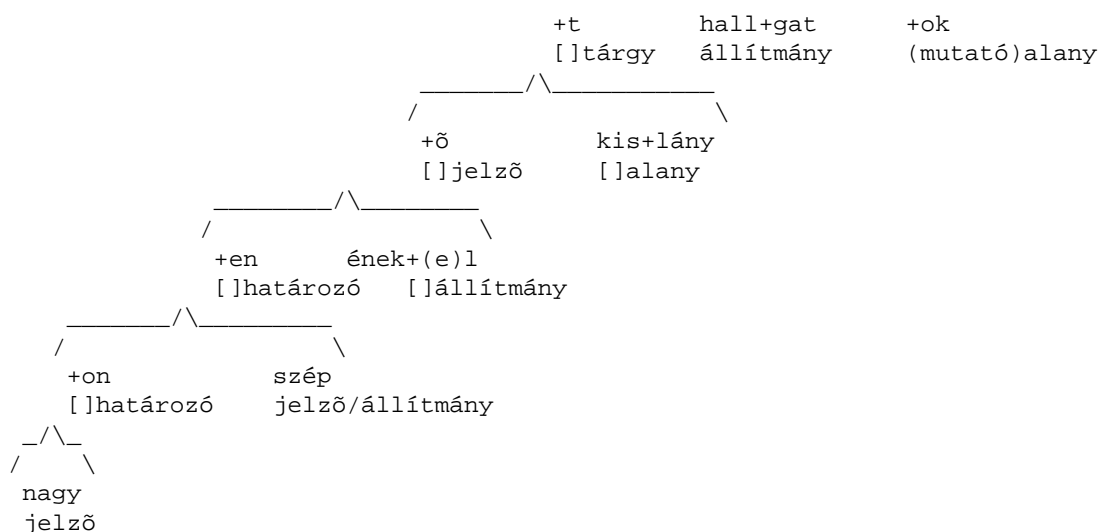
Analógiával élve a növényünk vízszintes ágakból áll (ezek a részmondatok), rajtuk, felettük vagy alattuk a rügyek azok a képzők, amelyekből újabb részmondatok sarjadnak.

Példaként elvégezzük a "nagyon szépen éneklő kislányt hallgatok" mondat elemzését. Az elemzés végére automatikusan megkapjuk a mondat 1–dimenziós elemzését. Ezután a mondatot 2–dimenzióban ábrázoljuk a fent megfogalmazott elveknek megfelelően.

A "nagyon szépen éneklő kislányt hallgatok" mondat elemzése:

szóelem	leírás	szófaj	mondatrész
nagy		melléknév	jelző
+on		határozó	határozó

[nagy	]on		
[melléknév]	határozó		
[jelző	]határozó		
szép		melléknév	jelző
+en		határozó	határozó

[[nagy]on	szép	]en	-> ["nagyon szép"]en
[ ]határozó	melléknév]	határozó	-> [ ]határozó
[ ]határozó	jelző	]határozó	-> [ ]határozó
ének		főnév	alany
+l	(-el)igésít	ige	állítmány
+ő		(igei)melléknév	jelző

[["nagyon szép"]en	[ének]l	]ő	-> ["nagyon szépen énekel"]ő
[ ]határozó	[ ]ige	]melléknév	-> [ ]melléknév
[ ]határozó	[ ]állítmány	]jelző	-> [ ]jelző
kis		melléknév	jelző
+lány		(+)főnév	alany
+t	tárgy jele	=	tárgy

[["nagyon szépen énekel"]ő	[kis]lány	]t	-> ["nagyon szépen éneklő kislány"]t
[ ]melléknév	[ ]főnév	]főnév	-> [ ]főnév
[ ]jelző	[ ]alany	]tárgy	-> [ ]tárgy
hall		ige	állítmány
+gat	gyakorító	=	=
+ok	személyrag	+ személy(rag)	+ (mutató)alany

["nagyon szépen éneklő kislány"]t hallgat+ok			
[ ]főnév ige személy(rag)			
[ ]tárgy állítmány (mutató)alany			

A "nagyon szépen éneklő kislányt hallgatok" mondat 2–dimenziós ábrázolása:

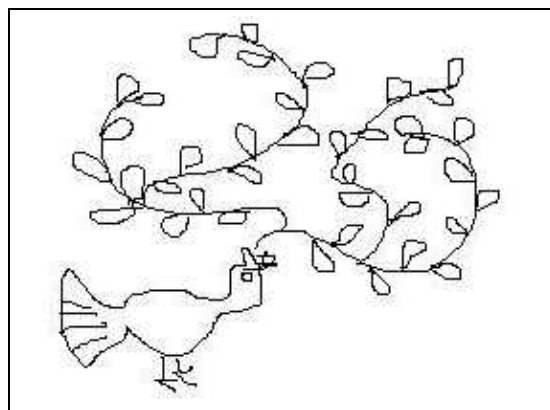
Fenti 2–dimenziós ábrázolásnál nem tüntettük fel az elemek szófaját, csak a mondatban betöltött szerepüket. Ez azért történt, hogy minél jobb áttekintést kapjunk a mondat szerkezetéről.

Érdekes észrevenni, és az ábra szemléletesen mutatja: a mondattani szerep megváltozása – a toldalék hatására – a szóban történik, és a megváltozott (mondat)rész túlterjedhet a toldalékolt szó határán. A toldalék által hozott változás egy egész mondatrészre vonatkozik, amelynek eleje valamely szó eleje, de vége nem egy másik szónak a vége.

Az előttünk kirajzolódó ágrajz pontos térképét adja az ősi magyar nyelvtan szerinti mondatépítésnek. Az elemzést a mondat legelső elemével kezdtük, később kiderült, hogy ez a legmélyebb eleme a mondatnak, és az elemzés során következetesen előrehaladva automatikusan érkeztünk meg a legfelső szintre, aholis a mondat egy 'tárgy + állítmány + alany' struktúrában jelent meg.

A több dimenziós ábrázolás felé a kilépés hasonló módon történik. A változás annyi, hogy a kilépést a rügyekből abba a síkba indítjuk, amelyet az adott nyelvtani szófajnak meghatároztunk. Így több dimenzióban is megjeleníthető a mondat.

A magyar nyelv továbbépítési technikáját legjobban a régi népi ábrázolásokon látható, ott "éneklő" állatok torkából fakadó, burjánzó növényi indákon figyelhetjük meg. Ilyet láthatunk az alábbi ábrán.

Összefoglalás

Az ősi nyelvek feltételezett tulajdonságai alapján olyan új nyelvtani elemzőkészletre és elemzési eljárásra tettünk javaslatot, amely

- jobban megfelel a magyar nyelv sajátosságainak
- pontosabban leírja a szó- és mondatalkotást, ezért a mondat értelmezését is
- használata egyszerűen elsajátítható
- általános iskolában is már tanítható, a jelenleg használt, tehát szokásos nyelvtani fogalmakra támaszkodva
- egydimenziójú elemzési módszere miatt mindenhol egyszerűen alkalmazható
- kétdimenziójú megjelenítése szemléletesen mutatja be a magyar mondat felépítését

A bemutatott nyelvtani elemzés a mondat elejétől lépésenként halad a mondat végéig és minden szó, sőt, szótagon kötelezően végigmegy. Minden szótag lerakja a maga hordalékát, amely minden esetben kiértékelődik. A mondat kiértékelése rögtön az első szótagnál elindul. Mire végére érünk a teljes mondatnak, a nyelvtani elemzés eredményeképpen a teljes mondat elemzése előáll.

Az ősi magyar szó- és mondatalkotás és a bemutatott elemzési mód alapján jobban megérthetjük saját anyanyelvünket és szebben beszélhetünk magyarul.

Megjegyzések

[1] Ez az alaphelyzet. Amennyiben az első helyet a hangsúlyozni kívánt szó (vagy szintagma) foglalja el, ez kitúrja helyéről az alanyt, amely ekkor – kötelezően – az állítmány (pontosabban: az állítmány ragozott része) mögött, a 3. helyen jelenik meg. Tehát nem helyetcserél a hangsúlyozni kívánt résszel, hanem az ellenkező oldalról kapcsolódik az állítmányhoz, amely következetesen marad a 2. helyen.

[2] Ebbe belekötöttek azon széles körben elterjedt tanítás alapján, hogy a magyar nyelvtan szerint névszó is lehet állítmány. Lásd bármely általános iskolai nyelvtankönyvet. Hogyan írhatok le ilyet, hogy az állítmány csak ige lehet? Íme, idézem az ELTE hivatalos magyar nyelvtankönyvét: "Az állítmány igei természetű mondatrész, azaz grammatikai szófajisága igei." "A hagyományosan névszói állítmánynak nevezett mondatrész valójában névszói-igei állítmány, amelyben a kopula NULLA fokú." Idézve: *Balogh Judit, Haader Lea...: Magyar Grammatika, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000. 394. és 395. oldalak, "Az állítmányi szerepű szavak szófaja" fejezetben. Vagyis: ott van az a huncut ige –anélkül nincs állítmány! –, akkor is, ha nincs ott. Innen vettem.*

(C) Varga András, 2005.ápr.25. –0.2 változat
2005.máj.25. –1.0a változat
2005.nov.13. –1.1 változat
2007.jan.19. –1.1b változat
Forráshely: www.osnyelv.hu